

RECENZIJA

Dick Blackwell (2005), *Counselling and Psychotherapy with Refugees*. London, Filadelfija: Jessica Kingsley Publishers (124 strani). ISBN: 1843103168.

Avtor knjige, pravzaprav knjižice, ki jo je mogoče prebrati v enem popoldnevu, Dick Blackwell, psihoterapevt, je začel delati v londonski *Medical Foundation for the Care of Victims of Torture and Organised Violence* (Medicinska ustanova za skrb žrtev mučenja in organiziranega nasilja) pred 15 leti. Kot sem lahko ugotovila med svojim raziskovalnim obiskom v severozahodni Angliji, je to dejansko ena najbolj znanih in strokovno priznanih organizacij s tega področja. Kot zapiše avtor, je knjiga rezultat izkušenj pri delu z iskalci zatočišča in begunci v Londonu, napisal pa jo je z namenom, da bi svoje znanje razširil in podelil s kolegi, kolegicami, ki delajo na področju psihoterapije in svetovanja.

Avtor najprej pojasni kontekst povečanega povpraševanja kolegov, kolegic iz drugih krajev Velike Britanije po takem znanju in izkušnjah. Britanska vlada je začela naseljevati iskalce zatočišča v različna mesta po državi v letih 1999/2000. Pred to politiko (prisilnega) razseljevanja so se mnogi naselili v Londonu, kjer je množica begunskih in etničnih skupnosti, specializiranih služb za begunce in več priložnosti za zaposlovanje. Posledica (prisilnih) razselitev je izguba velikega dela potencialne neformalne pomoči. Zaradi tega iskalci in iskalke zatočišča vse pogosteje iščejo strokovno pomoč. Še pred nekaj leti terapevti in svetovalci zunaj Londona niso imeli veliko znanja na področju azila in iskalcev zatočišča. V zadnjih letih so se zato pogosto obračali na *Medical Foundation for the Care of Victims of Torture* po informacije in nasvete. V odgovor je nastala pričujoča strokovna knjižica. Avtor takoj poudari, da ne gre za knjigo, ki bi nas učila svetovanja ali psihoterapije, temveč za oris izkušenj, ki so še posebej značilne za ljudi, ki so preživeli politično nasilje ali mučenje in iščejo zatočišče v drugi državi in kulturi. Poleg begunske perspektive se

avtor osredotoči tudi na perspektivo terapevtov in svetovalcev. Navaja izkušnje, možne interpretacije, ki jih imajo v takih delovnih odnosih terapevtke, terapevti, svetovalke in svetovalci. V središče avtor postavi posebne izkušnje beguncev, hkrati pa opozori na stereotipe o ljudeh iz »drugih« kultur. V celoti in namerno pa avtor opusti razlikovanje med terapijo in svetovanjem in med različnimi terapevtskimi in svetovalnimi šolami.

Begunci in begunke seveda niso tako »tujci« in kulturno »drugačni«, da bi strokovni delavci in delavke potrebovali posebno knjigo, da bi jih lahko razumeli, temveč so preživeli določene izkušnje, zaradi katerih se odzivajo na različne načine. Svetovalke in psihoterapevtke pomagajo pri iskanju besed in pomenov, čeprav z njimi nikoli ne moremo povsem zajeti izkušenj. Podobnost med nami je tista, ki omogoči komuniciranje, različnost in pripisovanje »drugosti« pa tisto, ki naredi komuniciranje nujno, pravi Blackwell. Kot je že pred leti zapisala Darja Zaviršek (1996) o produciranju vsakdanjih rasizmov, ki delujejo na ravni vzpostavljanja razlik, gre pogosto za napihovanje razlik med skupinami in posamezniki. To pomeni govor o »drugačnosti«. »Biti drugačen nemalokrat postane nekaj totalnega in nenadoma zakrije vse tisto, kar je ljudem skupno. Drugačnost postane Drugost« (Zaviršek 1996: 12).

Eno najpogostejših vprašanj v zvezi s terapijo in svetovanjem na področju dela z iskalci zatočišča je gotovo to, kako primerne so te metode za ljudi, ki prihajajo iz različnih kultur; predpostavka je, da je tovrstno delo tem ljudem tuje. V antropoloških vedah je znano, da so tako načini izražanja duševnih stisk kot načini podpore kulturno specifični (za več o tem gl. Zaviršek 2000). Avtor opozori, da pogosto spregledamo, da svetovanje in terapija tudi v »naši« kulturi nista domača koncepta za vse ljudi. V bistvu gre vselej

za subjektivno izbiro. Vendar so begunci skupina ljudi, ki na splošno doživlja relativno veliko stresa in težav in zaradi tega, meni Blackwell, jim moramo nujno omogočiti dostop do različnih tehnik pomoči in podpore.

Avtor se ne drži povsem klasičnih pojmov terapije in svetovanja, ko pravi, da morajo terapevti na področju prosilcev za azil in beguncev narediti izjemo in opravljati tudi zagovorniško delo, saj je včasih šele to način, da lahko begunci sploh postanejo uporabniki takih storitev. Vprašanje, kateri ljudje ali skupine ljudi so primerni za svetovanje in terapijo, pa moramo nadomestiti z vprašanjem, *kako lahko naredimo svetovanje in terapijo primerno in dostopno za različne skupine ljudi*. Odgovornost terapevtov in svetovalcev je, da razvijejo take načine komunikacije, ki najbolj ustrezajo klientom in klientkam, da bi lahko izrazili, kar hočejo izraziti. To pogosto pomeni, da morajo biti v svetovalni proces vključeni tudi tolmači.

Blackwell izhaja iz modernih emancipatornih konceptov teorij duševnega zdravja in feministične teorije, vendar pa v njegovem pisanju ni nič teoretskega. Njegova terapevtska praksa je daleč od diagnoz in medicinskega modela, besedo travma uporablja na poljuden način. Prav tako ne izhaja iz koncepta postravmatskega stresnega sindroma na medicinski način, opozarja pa, da moramo biti pozorni na njegove simptome; ljudje, ki so preživeli travmatične izkušnje, pogosto poročajo o nočnih morah, flashbackih, vznemirjenju, preplašenosti itn. Te izkušnje moramo raziskati in razumeti v povezavi s kontekstom. Medicinsko diagnosticiranje in zdravljenje teh simptomov (to je, zdravljenje brez podrobne raziskave konteksta) se ne obnese, pravi avtor.

Razumeti moramo, kakšen je namen političnega mučenja in nasilja (gl. tudi Bercht 2003 in 2005). Večinoma je njegov namen ustrahovati populacijo, vsiliti politično ali kulturno dominacijo, uničiti enotnost in moč opozicijskih skupin, ubiti, raniti ali demoralizirati posameznike in posameznice, da bi jih s tem politično in kulturno zatrli, utišali. Medikalizacija njihovega trpljenja, ki obsega politično, kulturno, skupnostno in eksistencialno raven, in individualnih odzivov na preživeto nasilje pomeni dekontekstualizacijo in ignoriranje pomena njihovega delovanja in s tem pristajanja na stališča zatiralcev.

Terapevt in terapevtka naj bi poskušala ravno narobe – biti priča klientovim preživetim izkušnjam. To je pomemben del terapevtskega

procesa, ki vključuje prepoznavanje in priznavanje preživetega nasilja in kaosa in pomena tega za uporabnika oziroma klienta. Avtor se le dotakne terapevtskih kategorij, kot so odcepitev, transfer in regresija, in opozori na nekatere posebnosti, denimo to, da terapevt v terapevtskem procesu ne predstavlja starševske figure (kot je sicer običajno), ampak pogosteje v simbolnem smislu funkcionira kot predstavnik človeške družbe in upanja.

Ker se knjiga osredotoči na probleme in ranljivost beguncev ter kako jim ponuditi ustrezno podporo, Blackwell opozori, da nas tak pogled ne sme preplaviti. Begunci in begunke niso samo tisti, ki potrebujejo skrb in podporo, ampak so hkrati tudi osebe, ki lahko pomembno prispevajo v skupno dobro, ki imajo svoje osebne vire, sposobnosti in talente in so si zmožni na novo organizirati življenje v novi skupnosti. Konec koncev je bil tudi Freud begunec.

Politična dimenzija begunske »izkušnje« je tista, zaradi katere ljudje sploh postanejo begunci. Menim, da moramo izraz »politično« razumeti zelo široko, kot odnose moči v globaliziranem svetu, ki se odražajo tako v ekonomski kot politični sferi (denimo vprašanje enakosti med spoloma). Izkušnja avtorja je, da si klienti in klientke pogosto želijo govoriti o politični situaciji in zgodovini svoje države, a je v terapevtskem procesu to področje pogosto prezrto oziroma ne velja za zares pomembno. Terapevti in terapevtke klientovo željo po pogovoru o politični zgodovini neredko interpretirajo kot izogibanje in obrambo, zato v takem pripovedovanju ne vidijo priložnosti za okrevanje. Avtor poudari, prav narobe, da pogovor o političnih razmerah in svetovnih odnosih moči prispeva h graditvi smisla in iskanju novega prostora v svetu in je zato sestavni del okrevanja.

Tudi zaradi tega je psihoterapija vselej politična dejavnost; tudi medosebni odnosi imajo politične implikacije in jih ne moremo izvzeti iz obstoječih družbenih razmerij.

Moja lastna raziskava v Azilnem domu je pokazala, da so tudi nekatere socialne delavke prepoznale to pomembno dimenzijo izkušenj prosilcev za azil in jo prevedle v aktivnosti znotraj Azilnega doma. Ena od zaposlenih oseb na oddelku za samske moške je vodila redne tedenske pogovore o zgodovini, globalnih in lokalnih političnih razmerah, odnosih med spoloma, razpadu nekdanje Jugoslavije ipd., ki so se

jih stanovalci Azilnega deoma redno udeleževali (pišem v preteklem času, ker je vodstvo Azilnega doma to socialno delavko prestavilo na povsem drugo delovno mesto).

Zavedati se moramo, pravi Blackwell, da so prosilci za azil oziroma begunci v svojih državah izgubili politični boj, da so bili tako ali drugače premagani, nadvladani, podrejeni oziroma so se znašli na strani poražencev, čeprav morda v politična ali kulturna prizadevanja za spremembe sploh niso bili aktivno vključeni. Ta zadnji primer pogosto sestavljajo pripadniki, pripadnice etničnih manjšin ali nasploh ženske, ki so doživeli preganjanje samo zaradi, kar so, torej zaradi svojih osebnostnih značilnosti in ne (le) zgolj zaradi svojega opozicijskega delovanja.

V terapevtski situaciji se odraža tudi vprašanje kolonialnih oziroma postkolonialnih in nasploh odnosov dominacije in podrejanja. Blackwell izhaja iz britanskega konteksta in se sprašuje o načinu poročanja britanskih medijev o razmerah in konfliktih v državah, od koder prihajajo begunci, ter na kakšen način je v dogajanje vpletena Velika Britanija, koga podpira, ali gre za nekdanje kolonije ipd. Pripadniki in pripadnice družb, ki so bile kolonizirane, so v glavnem srečevali bele ljudi na pozicijah moči in oblasti. Zaradi tega ne smemo spregledati vprašanja, kakšne zavestne ali nezavedne predpostavke o belih Zahodnoevropejcih prinesejo begunci in begunke v terapevtski proces. »V nekem smislu se v terapevtski sobi odigra vsa kolonialna in post-kolonialna zgodovina,« pravi Blackwell (stran 34).

Vprašanja refleksije terapevtove lastne pozicije so izredno pomembna, ne le v širšem družbenopolitičnem smislu (kot je denimo spol, pripadnost ekonomskemu razredu ipd.), ampak tudi ožje, v odnosu do politike priseljevanja in še posebej do ministrstva za notranje zadeve. To je tudi vprašanje stopnje neodvisnosti same terapevtske službe. Je služba neodvisna in zagovarja pravice prosilcev in prosilk za azil ali je v tesni povezanosti z ministrstvom za notranje zadeve in sledi njihovi politiki?

V nasprotju z Veliko Britanijo Slovenija nima kolonialne zgodovine oziroma zgodovine dominiranja drugim narodom, kar pa ne pomeni, da se ničesar ne moremo naučiti iz britanske antirasistične prakse. V Sloveniji prevladuje celo nasprotno stališče, da je bil slovenski narod podrejen drugim oblastem, vendar zaradi tega sodobni slovenski rasizem ni nič manj sistematičen.

Približno polovica iskalcev in iskalk zatočišča prihaja iz nekdanje Jugoslavije, kar pomeni, da so na ruševinah nekdanje vzajemnosti in formalne enakosti zgrajene nove oblike izključevanja in konstruiranja Drugega. Še 15 let nazaj smo z večino današnjih iskalcev, iskalk zatočišča in ekonomskih migrantov živeli v isti državi, imeli isto državljanstvo in enake formalne pravice. Slovenija je v 70-ih letih pritegnila delovno silo iz drugih republik nekdanje Jugoslavije in s tem vplivala na migracijske procese in procese ustvarjanja etničnih manjšin. Zdaj pa so ti ljudje prepoznani kot povsem tuji, odvečni in brez pravic. Ob hkratni simbolni odcepitvi od »Balkana« se je Slovenija pridružila »klubu« najbogatejših in najdominantnejših. V našem kontekstu so to odnosi, ki jih je treba reflektirati tako v terapevtski in svetovalni praksi kot v socialnem delu, ki nikoli ne more biti nepolitično.

Po drugi strani pa Blackwell ugotavlja, da nekateri iskalci in iskalk zatočišča idealizirajo nekdanjo kolonizatorsko državo in imajo velika pričakovanja glede blagostanja, priložnosti, svobode, demokracije in tolerance. Mnogi so šokirani, ko so soočeni s kulturo skepticizma in sovraštva, z institucionalnim rasizmom in stopnjo revščine in izključenosti domačega prebivalstva.

V poglavju o kulturi avtor najprej poudari, da gre pri beguncih za kulturni prehod od ene k dvema kulturama in ne od ene k drugi kulturi. Ta prehod pravzaprav nikoli ne mine. V življenju beguncev nikoli ne bo prišlo obdobje, ko ne bodo več rekli, iz katere države prihajajo. Po drugi strani pa, če se bodo kdaj vrnili v svojo državo, se ne bodo mogli vživeti nazaj v kulturo, ki so jo pred leti zapustili, ker ta kultura ne bo več obstajala na enak način in tudi oni ne bodo več taki, kot so bili pred selitvijo. V antropologiji se je za to vmesno stanje, ki je pri beguncih »stalno vmesno« tudi zaradi rasizma, ki na vsakodnevni ravni proizvaja občutke Drugosti in normalizira diskriminacijo, uveljavil koncept liminalnosti (gl. Zaviršek 2000). Nekateri begunci in begunke bodo zato romantizirali kulturo, iz katere so prišli (kot da pri njih ni bilo izključevanja in zatiranja), ali pa jo bodo v mislih zamrznili (kot da ni podvržena stalnim spremembam). Za izjavami, denimo, »v moji ali v naši kulturi to počnemo tako in tako«, pogosto stoji nespremenljivo, nepogajalsko izhodišče in v čustvenem smislu otežuje bivanje v novem okolju.

Po drugi strani pa ne smemo prezreti kulture nega imperializma, ki se v psihoterapevtskem

okolju odraža tako, da je terapevtski model, ki izhaja iz ene kulture, prenesen v delo z ljudmi, ki prihajajo iz različnih kultur. Zahodne družbe pogosto ne vidijo in ne razumejo drugih vrednostnih sistemov. To sicer ni zgolj značilnost zahodnih družb, Blackwell pa tudi dodaja, da imata »zahodna medicina« in »zahodna psihologija« težave z razumevanjem katere koli kulture, tudi svoje lastne.

Kompleksnost kulturne ravni Blackwell povzame v petih točkah. Prvič, nobena kultura ni statična, tudi tako imenovane »tradicionalne kulture« se spreminjajo. Drugič, v vseh kulturah obstajajo notranji konflikti, denimo, med tistimi, ki želijo spremembe, in tistimi, ki hočejo ohraniti odnose take, kot so, med generacijami, med spoli itn. Tretjič, kulture niso hermetično zaprte, pa ne le v sodobnem času globalizacije, ki prinaša nove notranje konflikte in delitve med revnimi in bogati, ampak tudi, denimo, v času kolonizacije, ko so se tradicionalne kulture ohranjale poleg vsiljene kulture kolonizatorjev. Četrto, vsaka družba ima več kultur in subkultur, različne urbane in ruralne kulture itn. In petič, kulture niso zgolj avtoreferenčne, v smislu, da bi vsebovale zgolj prepričanja, vrednote in pomene o pripadnikih in pripadnicah svoje kulture, ampak vsebujejo tudi predpostavke, prepričanja, mite in odnose do drugih kultur.

V nadaljevanju Blackwell prenese vprašanje kulture na področje terapevtske prakse; vprašamo se lahko, zakaj klient, begunec ali begunka, svojo kulturo nenadoma idealizira in se je spominja na poenostavljen in nekritičen način.

Za begunce in begunke je specifična tudi situacija na medosebni ravni. Ožja in razširjena družina, prijatelji in kolegi sestavljajo pomemben del naše osebne identitete. Navadno so ti odnosi ena izmed stalnic osebne izkušnje. Večina begunci in begunk ali pa kar vsi so utrpeli izkušnjo izgube na tem področju, nekoliko manjšo, če so prišli v državo azila z ožjimi družinskimi člani ali prijatelji. Mnogi so doživeli smrt ali mučenje bližnjih. Nekatere muči občutek krivde, da so odgovorni za smrt svojih bližnjih, da se je to zgodilo zaradi njihovega aktivizma. Nekateri so izgubili toliko svojih bližnjih, da sploh ne morejo žalovati in lahko traja več let, preden se soočijo s svojo žalostjo. Nekateri so pustili za sabo sorodnike in prijatelje, ki so morda še v nevarnosti. Nekateri obžalujejo, da niso prišli v državo azila skupaj z njimi, itn.

Vse, kar se je zgodilo v državi, od koder izvirajo, nasilje in drugi razlogi, zaradi katerih so odšli, kakor tudi način življenja in odnos do beguncev v novi državi močno vpliva na odnose med družinskimi člani. Otroke je močno prizadelo, če so bili priča ponižanju in mučenju svojih staršev ali celo posilstvu oziroma če so za to izvedeli.

Izkušnje mučenja spremenijo ljudi, nekatere bolj, druge manj. Lahko se zgodi, da oseba, ki je bila prej samozavestna, postane plašna in prestrašena ali pa ima izbruhe jeze, je depresivna, paranoidna in zaprta vase. Starši, ki so uživali v družbi svojih otrok in jih samozavestno vzgajali, lahko postanejo preobčutljivi in jih naenkrat vse moti – se čezmerno jezijo ali postanejo celo nasilni. Družinski član se lahko tako rekoč čez noč spremeni in ne le, da ga ne prepoznajo njegovi najbližji, celo sam sebi je tuj in si ne more pojasniti svojega vedenja.

Konflikti lojalnosti, občutki sramu, krivde in izdaje lahko prevladajo v medosebnih odnosih. Na vse to pa še pravila azilnega sistema, ko prosilec in prosilkam za azil ni dovoljeno delati in tako ne morejo preskrbeti svoje družine. Ljudem, ki so pridobili uradni status begunca, je v tem smislu nekoliko lažje, saj s tem statusom pridobijo dovoljenje za delo.

Kulturna raznolikost novega okolja lahko povzroči dodaten stres in konflikte v medosebnih odnosih. Nekaterim članom družine – ponavadi so to ženske in otroci – je nova kultura všeč, saj dopušča več spolne enakosti in svobode, medtem ko se drugi – navadno moški – bolj držijo tradicije. V takem primeru lahko ženske in otroci občutijo notranji konflikt med sprejemanjem nove kulture in navezovanjem prijateljskih stikov z lokalnim prebivalstvom in po drugi strani lojalnostjo svojim družinam in begunskim skupnostim.

Zaradi vsega tega je klientov odnos s terapevtom ali terapevtko ključen. Terapevtka je morda edina oseba, ki ji begunka lahko zaupa. Terapevt, terapevtka pa morata imeti dovolj znanja, da lahko odgovori na potrebe begunk in beguncev, prav tako pa tudi avtoritete in vpliva, da lahko pomaga pri reševanju problemov z ministrstvom za notranje zadeve, pri namestitvi, obiskovanju splošnega zdravnika ipd. Terapevtka mora zase sprejeti odločitev, koliko zagovorniškega dela je pripravljena opraviti in hkrati tudi prepoznati učinke takega dela na odnos s klientko.

Še pomembnejše pa je, pravi Blackwell, biti priča. Vsi iskalci zatočišča oziroma begunci sicer

niso preživali hudih travmatskih izkušenj. Tisti pa, ki so jih, navadno potrebujejo koga, s komer bi lahko delili svojo zgodbo, polno izgub in groze. Imajo potrebo, da so slišani in da jim verjamejo, sicer zapadejo v anonimnost; v novi skupnosti jih nihče ne pozna, so le posledica vojne, gola statistika brez imena in obraza. Terapevt je tako priča ne le zgodovini določenega konflikta, ampak tudi klientovi osebni izkušnji – tako sta politično in osebno združena v pričevanju in v tem, da smo za koga priča.

Knjiga je v svojem preprostem načinu podajanja dostopna praktikom, ki jim vselej manjka časa za poglobljen študij. Njeni bistveni odliki sta kritičnost in razumevanje svetovalnega oziroma terapevtskega procesa kot politične dejavnosti. Sicer je namenjena tistim, ki že delajo in imajo ustrezno znanje na področju svetovanja ali terapije, vendar je kljub temu koristno branje za vse socialne delavke in druge pomagajoče poklice (v zdravstvu, šolstvu), saj opozori na nekatere posebne vidike življenja iskalcev in iskalk zatočišča in pojasni razloge, zaradi katerih ni mogoče odmisлити globalnih in lokalnih družbenih odnosov moči.

Jelka Zorn

VIRI

- Bercht, S. (2003), Totalnost mučenja. *Časopis za kritiko znanosti*, 31, 213-214: 99-124.
- (2005), Od kod družbeno zavračanje prosilcev za azil. V: *Socialno delo*, 44, 4-5: 287-303.
- Zaviršek, D. (1996), Vsakdanjost rasizmov. *Časopis za kritiko znanosti, domišljijo in novo antropologijo*, XXIV, 172 (»Vsakdanjost rasizmov«): 11-15.
- (2000), *Hendikep kot kulturna travma: Historizacija podob, teles in vsakdanjih praks prizadetih ljudi*. Ljubljana: Založba /*Cf.